

İSLAM COĞRAFYASI'NIN KALBI

IRAK

العراق

Seyahatnâme

BAĞDAT
بغداد

RİFAİ
رفاعي

NECEF
نجف

KUFE
كوفه

KERBELA
كربلا

MEDAİN
مدائن

BASRA
بصرة

İÇİNDEKİLER

Önsöz— Bu kitapçık ve bu yolculuk üzerine

I. Irak: Dünyü ve Bugünü— Konum, tarih, nüfus, din ve mezhepler

II. Pratik Rehber — Ulaşım, çarşı, ziyaret adabı

III. Program: İz Sürülen Şehirler ve Zatlar— Bağdat, Necef, Nasırıye, Kûfe, Kerbelâ, Medâin, Basra

IV. Tasavvuf, Tarikat ve Dervişlik Nedir?

Ekler— Terimler sözlüğü, zaman çizelgesi

Biz Kimiz?

Manevi Rota Turizm, TÜRSAB belgeli (A-2643) bir seyahat acentesidir. Kuruluş amacımız, İslam medeniyetinin ulaştığı bütün toprakları ve o coğrafyalarda bulunan İslam eserlerini ve alimlerin izlerini, helal yemek ve namaz hassasiyetiyle keşfe çıkmayı arzu eden misafirlerimize bu seyahatleri kolay kılmaktır. Seyahatlerimizi gittiğimiz bölgenin tarihi ve kültürel mirasının yanında, orada bulunan manevi ziyaretgahları da misafirlerimizle keşfetmektir.

Bu Kitapçığın Amacı

Elinizdeki metin bir program dökümü değildir. Gezeceğiniz ülkedeki önemli şehirlerin tarihini, orada yatan zevatı ve o beldelerin İslam tarihindeki yerini önceden bilmeniz içindir. Bilmeden gezmek, görmek sayılmaz. Otobüste yapılan kısa anlatımın yetmeyeceği yerde bu kitapçık kalıcı bir dayanak olsun; dönüşte de hafızanızda bir hatıra ve bir kaynak kalsın istedik.

Kısaca Irak

Irak, Dicle ile Fırat arasında kurulmuş, insanlık tarihinin en eski yerleşim havzalarından biridir. İslam tarihinde ise ilmin ve ihtilafın birlikte yoğunlaştığı merkezdir: Kûfe ve Basra dil, fıkıh ve hadis mekteplerinin doğduğu şehirler; Bağdat beş asır boyunca hilafetin ve tercüme hareketinin başkenti; Kerbelâ ve Necef ise ümmetin ortak hüznünü ve hürmetini taşıyan beldelerdir. İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'den Abdülkadir Geylânî'ye kadar birçok imamın kabri bu topraktadır. Bugün savaşların yorgunluğunu taşısa da Irak, hâlâ İslam ilim geleneğinin ana damarlarından biridir.

I. Irak: Dünü ve Bugünü

Konum ve Coğrafya

Irak, İslam coğrafyasının tam kalbinde, Türkiye'nin güneyinde yer alır; kuzeyde Türkiye, doğuda İran, batıda Suriye ve Ürdün, güneyde Suudi Arabistan, Kuveyt ve Basra Körfezi ile çevrilidir. Ülkenin kaderini Fırat ve Dicle çizer. Yunanlıların "iki nehir arası" anlamında Mezopotamya dediği bu topraklarda nehirler kuzeyin dağlarından iner, ortada Bağdat'ı besler, güneyde birleşerek Basra üzerinden körfeze dökülür. Bereketin de, tarih boyunca süren mücadelenin de kaynağı hep bu sudur.

Güzergâhımız bu eksenı takip eder: kuzeyde başkent Bağdat, hemen güneydoğusunda antik Medâin, güneyde ise Kerbelâ, Necef ve Kûfe.

Kısa Tarih: Medeniyetin Beşiğinden Bugüne

Yazılı tarih burada başlar. Sümerler ilk şehirleri, ilk okulları ve çivi yazısını bu topraklarda kurdu. Ardından Akadlar, Babilliler ve Asurlular geldi; Hammurabi'nin kanunları, Babil'in Asma Bahçeleri ve gökyüzünü ilk okuyan astronomlar hep buradandır.

İslam'ın gelişiyile Irak bir ilim ve iktidar merkezine dönüştü. Hz. Ömer döneminde kurulan Kûfe ve Basra, kısa sürede büyük mektepler haline geldi. 762'de Abbâsî halifesi Mansûr, Dicle kıyısında "Medînetü's-Selâm", yani Bağdat'ı kurdu. Şehir iki asır boyunca dünyanın merkeziydi: Beytü'l-Hikme'de Yunan, Fars ve Hint eserleri Arapçaya çevrildi; matematik, tıp ve felsefe burada zirveye ulaştı.

1258'de Hülâgû'nun ordusu Bağdat'ı ağır biçimde tahrip etti; kütüphaneler ve ilmi kurumlar büyük zarar gördü. Kitapların Dicle'ye atıldığı ve nehrin mürekkepten karardığına dair anlatı meşhurdur; ancak bu ayrıntı daha çok sonraki tarih ve edebiyat kaynaklarında sembolik biçimde aktarılır. Sonraki yüzyıllarda bölge Osmanlı ve Safevî nüfuzu arasında el değıştirdi; Bağdat 1534'te Kanûnî ile Osmanlı hâkimiyetine girdi ve bu idare Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürdü.

I. Irak: Dünü ve Bugünü

Modern Irak, savaştan sonra kurulan bir devlettir: önce İngiliz mandası, ardından krallık, 1958'den sonra cumhuriyet. 1979-2003 arasında ülkeyi Saddam Hüseyin yönetti. Bu dönem İran-Irak Savaşı, Kuveyt'in işgali ve ardından gelen ambargo yıllarıyla anılır; 2003'teki Amerikan müdahalesiyle sona ermiştir. Siyasî tarafı bir yana, ziyaret edeceğimiz türbe ve camilerin bugünkü hâli büyük ölçüde bu dönemdeki imar faaliyetlerine dayanır. Abdülkadir Geylânî, İmam-ı Azam Ebû Hanîfe, Marûf-i Kerhî hazretlerinin ve diyer zevat-ı kiramın makamları devlet eliyle geniş çaplı restorasyondan geçmiş, mermer işçiliği, kubbe ve avlu düzenlemeleri bu yıllarda yapılmıştır. Bu onarımların masrafının bizzat Saddam'ın şahsî hazinesinden karşılandığı, Marûf-i Kerhî Camii'nin ise gördüğü bir rüya üzerine inşa edildiği bilinmektedir.

Nüfus, Din ve Mezhepler

Nüfusun %60'ı Şii'dir; Necef ve Kerbelâ bu nüfusun başlıca merkezleridir. Ehl-i sünnet nüfus ise ağırlıkla orta ve kuzey bölgelerde yoğunlaşır.

Bugünkü Irak

- Saat dilimi: Türkiye ile aynıdır (GMT+3), saat farkı yoktur.
- Başkent: Bağdat. Diğer büyük şehirler: Musul, Basra, Kerbelâ, Necef, Erbil.
- Resmî diller: Arapça, Kürtçe ve Türkçe(kısmen)
- Para birimi: Irak dinarı (IQD). Nakit kullanımı yaygındır; ABD doları birçok yerde geçerlidir. Kredi kartı kullanımı yaygın değildir.

II. Pratik Rehber

Program yoğun olsa da, aradaki serbest anları verimli geçirmek için bilinmesi gerekenler burada.

Ulaşım

Serbest zamanda şehir içinde taksi veya Careem uygulaması kullanılabilir. Taksilerde ücreti binmeden konuşmak, mümkünse rehberden yaklaşık fiyatı öğrenmek iyi olur. [Careem uygulama linki](#).

Çarşı ve Alışveriş

- *Kazımiye Çarşısı*: İmam Musa Kazım hazretlerinden ismini alan Kazımiye Çarşısı, özellikle yüzük, tespih, altın ve gümüş mağazalarıyla meşhurdur.
- *Mütenebbî Sokağı (Bağdat)*: Şairin adını taşıyan, kitapçılarla dolu efsanevî cadde. "Bağdat okur" sözünün merkezi.
- *Necef ve Kerbelâ çarşıları*: Tespih, seccade, hurma, gül suyu ve türbe çevresi hediyelikleri için en uygun yerler.

Pratik Bilgiler

Kıyafet

hem iklime hem edebe uygun

Kıyafet ince ve nefes alan kumaştan, ama tesettüre ve türbe adabına uygun olmalı. Hanımlar için birçok türbede tam boy, koyu renk ferace veya o tarz bir kıyafet giymeleri gerekmektedir aksi takdirde bazı türbelere giremeyebilirler. Rahat bir yürüyüş ayakkabısı, şapka, güneş gözlüğü ve hassasiyeti olan misafirlerimizin güneş kremi almaları tavsiye edilir.

Para, Sağlık, İletişim

yola çıkmadan

Yanınızda 150\$-200\$ kadar ABD doları bulundurmanızı tavsiye ederiz. Yalnızca kapalı şişe su için; musluk suyu içilmez. Kişisel ilaçlarınızı yanınıza alın. Sim kartı için rehberle iletişime geçebilirsiniz; otellerimizde ücretsiz Wi-Fi mevcuttur.

Ziyaret Adabı

Gideceğiniz yerler birer müze değil, birer huzur makamıdır. Birkaç incelik, hem ziyaretinizi hem de çevrenizdekilerin huzurunu güzelleştirir:

- Mümkünse abdestli girin; kalbinizi ve dilinizi hazırlayın.
- Türbe içinde sesinizi alçaltın; sohbeti dışarıda bırakın. İçerisi dua ve tefekkür yeridir.
- Kalabalık olabilir. İtişmeden, sıra ve nezaketle hareket edin; bu da bir ibadet edebidir.
- Fotoğraf çekmeden önce çevrenize ve varsa uyarı levhalarına dikkat edin; kimseyi izinsiz çekmeyin.
- Bir Fâtiha okuyun, bir dua edin. Ziyaretin özü, o zatın hâlinden hisse almaktır.

III. İz Sürülen Şehirler ve Zatlar

Bağdat — Hilafetin ve İrfanın Başkenti

Bağdat, tasavvufun sistemleştiği, fıkhnın mektepleştiği, ilmin dünyaya yayıldığı şehirdir. Ziyaret edeceğimiz büyüklerin çoğu bu şehrin toprağında yatar.

Habîb-i Acemî (k.s.)

tövbenin ve silsilenin halkası · Hasan-ı Basrî'nin talebesi

Silsilede Hasan-ı Basrî'den sonra gelen zattır; Hz. Ali efendimizden gelen bütün tarikatların silsilesi, Habib-i Acemi Hazretlerine dayanmaktadır. Bu yüzden onu tanımak, silsileyi tanımaktır.

Gençliği tasavvufla değil, ticaret ve faizcilikle geçti; borçlusundan fazlasını almakla tanınırdı. Rivayete göre bir gün sokakta oynayan çocuklar onu görünce korkup kaçışınca kendi hâline yandı ve doğruca Hasan-ı Basrî'nin meclisine varıp tövbe etti. O günden sonra kazandığını dağıtan, geceleri ibadetle geçiren bir zâhid oldu.

Arap olmadığı ve Kur'an'ı düzgün telaffuz edemediği için "Acemî" diye anılır. Onun asıl dersi şudur: Allah katında ölçü dilin fesahati değil, kalbin hâlidir. Tövbenin insanı nereden nereye taşıyabileceğinin en açık örneğidir.

Dâvûd-ı Tâî (k.s.)

ilimden hâle geçişin örneği · vefatı 165/781

Zâhid, sûfî ve muhaddis. Silsilede Habîb-i Acemî'nin müridi, Ma'rûf-ı Kerhî'nin ise hocası olarak yer alır; yani bu zincirin tam ortasındaki halkadır. Kûfe'de İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin önde gelen talebelerindendi. Arapçası kuvvetli, münazarada mâhir bir fakihti; öyle ki kaynaklar, Hanefî fıkhnın tedvin edildiği o meşhur ilim heyetinde onun da bulunduğunu kaydeder. Yani sıradan bir talebe değil, mezhebin kuruluşunda emeği geçen bir isimdir.

Dönüm noktası, hocasının bir sözüdür. Ebû Hanîfe ona, "Âleti, yani ilmi sağlamlaştırdık; geriye onunla amel etmek kaldı" der. Bu söz Dâvûd'u sarsar. Meclisi hemen terk etmez; nefsinin alıştırmak için bir süre derslere devam eder ama tek kelime konuşmaz. Ardından uzlete çekilir, kalan ömrünü ibadet ve nefis terbiyesiyle geçirir. Onun hikâyesi bu yolculuğun özetidir: ilim, insanı kibre değil amele ve ihlâsa götürdüğü ölçüde ilimdir.

Ma'rûf-ı Kerhî (k.s.)

Bağdat irfanının kaynaklarından · vefatı 200/815

Seriy-i Sakatî'nin hocası. Tövbenin, ihlâsın ve gönül temizliğinin timsali. Az konuşan, çok amel eden, gösterişten kaçan bir zühd hayatının örneği olarak anılır.

Küçük yaşta manastırdan kaçarak teslis inancını reddedip, tevhid inancını araştırmaya başlayıp Hristiyanlıktan İslâmlığa ihtida etmiştir.

Seriy-i Sakatî (k.s.)

Cüneyd'in dayısı ve hocası · vefatı 251/865

Muhabbetullah'ı, yani Allah sevgisini tasavvufun merkezine ilk yerleştirenlerdendir. Çarşıda esnafılık ederken ilâhî aşkla tanışıp yolunu değiştirdi. Yeğeni ve talebesi Cüneyd üzerinden bütün bir geleneği besledi.

Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.)

Seyyidü't-Tâife — "tarikatın babası" · vefatı 297/910

Bağdat tasavvuf mektebinin reisi. Coşkunluğu değil, ayıklığı ve ölçüyü esas alan "sahv" yolunun pîridir. Şeriata bağlı, dengeli ve derin tasavvuf anlayışının ölçüsü sayılır; kendisinden sonraki neredeyse bütün yollar ona bağlanır. Dersini, hem dayısı hem de şeyhi olan Seriy-i Sakatî'den almıştır. Eb'u-t Turuk(Tarikatların Babası) olarak da anılır.

III. İz Sürülen Şehirler ve Zatlar

Bir zincirin halkaları: Bu isimler dağınık değildir; büyük tarikatların silsilelerinde birbirine bağlanırlar. Yaygın kabul gören sıralama şöyledir: Hz. Muhammed Mustafa(s.a.v), Hz. Ali, Hasan-ı Basrî, Habîb-i Acemî, Dâvûd-ı Tâî, Ma'rûf-ı Kerhî, Seriy-i Sakatî, Cüneyd-i Bağdâdî... ve bu zincir asırlar sonra Abdülkâdir Geylânî'ye ulaşır. Yani Bağdat'ta ziyaret ettiğiniz türbeler, tek tek kabirler değil; bir silsilenin ardışık halkalarıdır.

Aşağıdaki isimler, Bağdat'ı bir tasavvuf mektebine çeviren büyük halkanın simalarıdır. Onları kerâmet hikâyeleriyle değil, hâlleriyle anacağız; çünkü bu yolda kerâmetin gizli kalması esastır. Asıl olan mahviyet, yani kendini görmemek ve nefsi terbiye etmektir. Her biri, bu yolda bir gönül dersidir:

Gavs-ı Âzam Seyyid Abdülkâdir Geylânî (k.s.)

Kâdiriyye tarikatının pîri · vefatı 561/1166

Tasavvuf tarihinin en büyük simalarından biri. Hanbelî bir fakih ve vâiz olarak başladığı yolu, gönülleri fetheden bir irşad hareketine dönüştürdü. "Gavs-ı Âzam", unvanıyla anılır.

İctihad buyurduğu Kâdiriyye yolu, Anadolu'dan Afrika'ya, Hindistan'dan Balkanlar'a kadar yayıldı. Bağdat'taki külliyesi bugün de dünyanın dört bir yanından gelen ziyaretçilerle dolar. Yolculuğumuz onun huzurunda başlar ve ona vedaıyla taçlanır.

Seyyid Ömer Sühreverdi (k.s.)

Sühreverdiyye pîri, Avârifü'l-Maârif'in müellifi · vefatı 632/1234

Tasavvufun en temel klasiklerinden biri olan Avârifü'l-Maârif'in yazarıdır. Bu bir menkıbe kitabı değil, tarikat âdâbının el kitabıdır: mürid nasıl yetişir, şeyh nasıl davranır, sohbetin ve halvetin ölçüsü nedir — hepsi Kur'an ve sünnete dayandırılarak anlatılır. Asırlarca dergâhlarda ders kitabı gibi okunmuştur.

Sühreverdi yalnızca tekkeye kapanmış bir zat değildi. Halife Nâsır-Lidînillâh'ın elçisi olarak devlet adamlarıyla görüştü ve dönemin fütüvvet teşkilatına manevî çerçevesini çizdi. Fütüvvet, çarşıdaki esnafı dürüstlük, cömertlik ve yiğitlik üzerine terbiye eden bir ahlâk yoluydu; Anadolu'daki Ahîlik geleneğinin kökü de buraya uzanır. Yani onun mektebi tekke ile çarşayı birbirine bağlamıştır. Yetiştirdiği halifeler eliyle Sühreverdiyye, Hindistan'a kadar yayılan ilk büyük tarikatlardan biri oldu.

III. İz Sürülen Şehirler ve Zatlar

Seyyid Sultan Ali (k.s.)

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin babası · vefatı 519/1125

Rifâiyye Pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin babasıdır; Hz. Hüseyin neslinden gelen bir seyyiddir. Annesi tarafından ise Ahmed er-Rifâî, Eyüp Sultan olarak bildiğimiz Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin soyuna dayanır.

İmam Ahmed bin Hanbel (r.a.)

Hanbelî mezhebinin imamı, büyük muhaddis · vefatı 241/855

Ehl-i sünnetin dört büyük imamından biri ve tarihin en büyük hadis âlimlerinden. Kırk bin hadisi barındıran Müsned'i ona aittir. Baskı altında bile itikadından taviz vermeyen duruşuyla “sünnetin bekçisi” olarak anılır; halkın büyük sevgisini kazanmış bir imamdır.

İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe (r.a.)

Hanefî mezhebinin imamı · vefatı 150/767

İmam-ı Azam (En Büyük İmam) unvanı fıkıhtaki üstün dehası nedeniyle, “Ebû Hanîfe” künyesinde ise, Irak bölgesinde hokka veya yazı tepsisine “hanîfe” denirdi. İlim ve fetva ile sürekli meşgul olan imam, yanından bu yazı aletini hiç eksik etmediği için halk ona “kalemin babası” demiştir. Dağınık fıkıh bilgisini bir sistem, bir metot ve bir mektep hâline getiren odur.

Kûfe'de doğdu ve ömrü boyunca kumaş ticaretiyle geçindi; yani hayatı yalnız medresede değil, çarşının içinde geçti. Meseleye aklı muhakemeye yaklaşan mektebi bu tecrübeden de beslendi. Fıkıhı tek başına yazmadı: talebelerinden kurulu bir heyette, her meseleyi günlerce tartışarak tedvin etti. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed gibi isimler bu heyetten çıktı ve mezhebi kıtalara taşıdı.

Kendisine defalarca kadılık teklif edildi; her seferinde reddetti. Kaynaklar, bu direnişi yüzünden hapsedildiğini ve orada vefat ettiğini kaydeder. Cenazesine katılan kalabalık, halkın ona duyduğu sevginin ölçüsüdür. Türbesinin bulunduğu semt, ona nisbetle “A'zamiyye” adını taşır.

III. İz Sürülen Şehirler ve Zatlar

Behlül Dâna (k.s.)

hikmetin "deli" kılığındaki hâli · Hârûn Reşîd devri

Abbasi'nin en görkemli çağında, Halife Hârûn Reşîd'in Bağdat'ında yaşamıştır. "Dâna" bilge demektir; kendisi ise halk arasında "deli" diye bilinirdi. Bu, onun seçtiği bir örtüydü: aklını gizleyerek, kimsenin söyleyemediğini söyleyebilme imkânı.

Rivayetler onu hep aynı sahnede gösterir: sarayın karşısında, halifeyi uyaran bir dil. Anlatılanların en meşhurunda Hârûn Reşîd ona makam teklif eder ya da ondan nasihat ister; Behlül ise mezarlığa çekilip "asıl sarayın burası" der, kabirleri göstererek saltanatın geçiciliğini hatırlatır. Bir başkasında halifeye, çobanın sürüsünden nasıl sorulacaksa kendisinin de halkından sorulacağını söyler.

İktidarın gözünü kamaştırdığı bir çağda, hakkı söyleyebilmek için kişinin önce dünyalık beklentisinden vazgeçmesi gerekir. Behlül'ün "deliliği", tam da bu hürriyetin bedelidir. Türbesi Bağdat'tadır.

İmam Mûsâ Kâzım ve İmam Muhammed Takî (r.anhümâ)

Hz. Peygamber neslinin iki âlim ve zâhid siması · Kâzımiyye'de medfun

Hz. Peygamber'in temiz neslinden, iki mübarek zat. İmam Mûsâ el-Kâzım (v. 183/799), sabrı ve öfkesini yenmesiyle "Kâzım", yani öfkesini yutan lakabını aldı. Torunu Muhammed Takî (v. 220/835), genç yaşta ulaştığı ilmi ve zühdüyle anılır. İkisi de Bağdat'ın Kâzımiyye semtindeki türbede yan yana yatar.

Hz. Yûşâ (a.s.)

bölgenin mübarek makamları

Hz. Yûşâ (Yûşâ bin Nûn), Hz. Mûsâ'nın halefi olan peygamberdir; bölgede ona nisbet edilen bir makam ziyaret edilir. Not: Rasulullah efendimiz haricinde hiçbir peygamberin kabri net olarak bilinmemektedir. Manevi olarak işaret edilen makamları dünyanın birçok yerinde mevcuttur.

Bişr-i Hâfi (k.s.)

"Yalınayak Bişr" · vefatı 227/841

Bir gün yerde üzerinde Allah'ın adı yazılı bir kâğıt bulur, onu kaldırıp temizler; o günden sonra ömrü değişir. Allah'ın adına duyduğu hürmetten ayakkabı giymeyi bıraktığı için "yalınayak" lakabıyla anılır. Zühdün ve edebin sembolüdür.

III. İz Sürülen Şehirler ve Zatlar

Ebûbekir eş-Şiblî (k.s.)

Cüneyd'in talebesi · vefatı 334/946

Devlet görevini bırakıp Cüneyd'in halkasına katılan, coşkun ve hikmetli sözleriyle tanınan bir sûfî. Aşkın diliyle söylediği "şathiye" denen taşkın sözlerle hatırlanır.

Hallâc-ı Mansûr (k.s.)

Tasavvuf tarihinin en tartışmalı siması · vefatı 309/922

"Ene'l-Hakk" sözüyle tanınır. Bu söz, kimine göre ilâhî aşkta benliğin eriyip yok olmasının ifadesi, kimine göre ise sınırı aşan bir taşkınlıktı. Devrin âlimleri arasında ağır tartışmalara yol açtı ve dramatik biçimde idam edildi.

Onun hikâyesi, tasavvufun coşkun deryası ile şeriatın ölçüsü arasındaki hassas dengeyi düşündürür. Türbesi, asırlardır tefekkürle ziyaret edilir.

İbrâhim el-Havvâs (k.s.)

Tevekkülün sembolü · vefatı 291/904

Adı "hasırcı" anlamına gelir; geçimini hasır örerek sağlardı. Çöllerde azıksız yolculuklara çıkıp Allah'a tam güvenmenin, yani tevekkülün ne demek olduğunu hâliyle gösterdi.

Nasırıye

Seyyid Ahmed er-Rifâî (k.s.)

Rifâiyye tarikatının pîri · 512-578 / 1118-1182

Irak'ın güneyindeki Batâih bataklıklarında, Ümmüabîde köyünde doğdu. Şâfiî fakihî ve muhaddisti; yani yolunu ilim üzerine kurdu. Dayısı Mansûr el-Batâihî'den hilâfet alarak Ümmüabîde'deki tekkeye yerleşti ve otuz sekiz yıl boyunca oradan irşadda bulundu. Rifâiyye, İslam dünyasında teşkilatlanmasını tamamlayan ilk tarikatlardan biridir.

Onun yolunu ayıran şey kerâmet değil, iki kelimedir: fakr ve tevazu. Kendi ifadesiyle Rifâiyye, Kitap ve Sünnet'e dayanan, alçak gönüllülüğü esas alan bir yoldur. Tasavvuf anlayışının anahtar kavramları da bunlardır: meskenet, acz, inkisâr — yani kendini hiç bilmek. Bu yüzden mahviyet denince akla gelen ilk pîrlerdendir. Türbesi Bağdat'ın güneyinde, Vâsıt yakınlarındaki Ümmüabîde'dedir.

Necef — İlmin Kapısının Huzurunda

Hz. Ali (r.a.)

Dördüncü halife, Emîrül-Mü'minîn · şehâdeti 40/661

Hz. Peygamber'in amcaoğlu, damadı ve İslam'a ilk giren gençtir. Hz. Peygamber'i, nübüvvetin başlangıcından itibaren hiçbir zaman yalnız bırakmamış ve hep yanında durmuştur. Cesareti, adaleti ve ilmiyle bir çağı aşan bir şahsiyettir. Peygamberimiz onun için "Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır" buyurmuştur.

İslam devletinin dördüncü halifesidir. Hilafet merkezini Medine'den Kufe'ye taşımıştır. Kûfe'de bir sabah namazında hariciler tarafından şehid edilmiştir. Evlatları tarafından gece gizlice defnedilmiştir. Kabrinin yeri tam olarak bilinmemekle beraber, bugün Necef'in kalbindeki altın kubbeli türbede olduğu yönünde rivayetler mevcuttur.

III. İz Sürülen Şehirler ve Zatlar

Kûfe — Adaletin ve Sadakatin Şehri

Kûfe, Hz. Ömer devrinde kurulmuş bir ordugâh şehriyken kısa sürede İslam'ın ilk büyük ilim merkezlerinden biri oldu. İmâm-ı Âzam burada yetişti. Hz. Ali, hilâfeti döneminde Medine'ye dönmeyip burayı merkez seçti; yani İslam dünyası bir dönem bu şehirden yönetildi. Aynı zamanda sadakatin en ağır sınavla denendiği yerdir.

Kûfe Mescidi ve Şehâdet Mihrabı

İslam'ın ilk camilerinden · Hz. Ali'nin şehid edildiği yer

Şehirle birlikte kurulan Kûfe Mescidi, İslam'ın ayakta kalan en eski mabetlerindendir. Hz. Ali burada hutbe okudu, burada halka hitap etti, davaları burada dinledi. Ve burada şehid edildi. Ramazan ayında, sabah namazında, Hâricî suikastçı İbn Mülcem'in darbesiyle. O mihrap bugün koruma altındadır ve ziyaretçilerin ilk durağıdır.

Hilâfet Evi ve Techiz Mahalli

sadeliğin ve vedanın mekânı

Mescidin hemen yanında Hz. Ali'nin evi bulunur. Koca bir devletin başındaki adamın yaşadığı yer burasıdır. Adaletiyle anılan bir halifenin dünyaya ne kadar az yer ayırdığını, bu duvarlar herhangi bir kitaptan daha iyi anlatır.

Rivayete göre yıkanıp kefenlendiği yer de burasıdır. Techizinden sonra oğulları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Muhammed bin Hanefiyye ve Abdullah bin Câfer'in omuzlarında defnedilmek üzere buradan kaldırılmıştır. Defnedildiği yer ise, zarar verilmesin diye uzun süre gizli tutulmuş; sonraki asırlarda bugünkü Necef'te olduğu kanaatine varılmıştır.

Hatice bint Ali (r.anhâ)

Hz. Ali'nin kızı · Kûfe'nin hanım ziyaretgâhı

Hz. Ali efendimizin Hz. Fatıma'nın vefatından sonra evlendiği hanımından olan kızıdır. Türbesi Kûfe'dedir ve şehrin en çok ziyaret edilen makamlarındandır.

Müslim bin Akîl ve Hânî bin Urve (r.anhümâ)

Vefanın ve sadakatin iki timsali · şehâdetleri 60/68o

Müslim bin Akîl, Hz. Ali'nin yeğenidir; Hz. Hüseyin tarafından Kûfe'ye elçi olarak gönderildi. Hânî bin Urve ise onu evinde koruyan Kûfeli yiğittir.

Şehir onları yalnız bırakınca ikisi de Hz. Hüseyin'e verdikleri sözlerinden dönmedi ve canlarını verdiler. Kerbela'nın ilk şehitleri sayılırlar.

Kerbelâ — Yüreklerin Sarsıldığı Yer

Hz. Hüseyin (r.a.)

Seyyidü's-şühedâ — şehidlerin efendisi · şehâdeti 61/680

Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın oğlu, Hz. Peygamber'in "cennet gençlerinin efendisi" dediği torunu. Zulme boyun eğmemek için ailesi ve az sayıda yâreniyle Kerbelâ'da kuşatıldı; 10 Muharrem günü, susuzluk içinde şehid edildi.

Kerbelâ Vak'ası, İslam tarihinin en derin yarasıdır. Onun duruşu, asırlardır hakkın bâtil karşısındaki onurlu direnişinin sembolü olmuştur.

Hz. Abbâs (r.a.)

Kerbelâ'nın sancaktârı, vefanın kahramanı · şehâdeti 61/680

Hz. Ali'nin oğlu, Hz. Hüseyin'in kardeşi ve ona ölümüne bağlı sancaktârı. Kuşatma altındaki çocuklara su ulaştırmaya çalışırken şehid oldu. Kahramanlığı ve kardeşine vefası dillere destandır; türbesi Hz. Hüseyin'inin hemen yakınındadır.

Medâin — İlk Neslin İzinde

Bağdat'ın güneydoğusundaki Medâin (Ktesifon), sahâbe neslinin izlerini taşır. Selmân-ı Fârisî'ye nisbetle bölge "Selmân-ı Pâk" olarak da anılır.

Selmân-ı Fârisî (r.a.)

Hakikat arayışının sembolü sahâbî · vefatı ~35/655

Fars diyarından, sırf hakikati aramak için ülke ülke dolaşıp sonunda Medine'de Hz. Peygamber'e ulaşan büyük sahâbî. Hendek Savaşı'nda siper (hendek) kazma fikri onundur. Hz. Peygamber onun için "Selmân bizdendir, Ehl-i Beyt'tendir" buyurmuştur.

Ömrünün sonunda Medâin valiliği yaptı ve burada vefat etti; kasabaya adı verildi. Sadeliği ve zühdüyle örnek bir hayattır.

Huzeyfe el-Yemânî (r.a.)

"Sırların sahibi" sahâbî · vefatı 36/656

Hiz. Peygamber'in, münâfikların isimlerini emanet ettiğı güvenilir sahâbî; bu yüzden "sâhibü's-sır" diye anılır. Medâin valiliğı yaptı ve burada vefat etti. Feraseti ve sadakatiyle tanınır.

Tâk-ı Kistrâ (Kisra Sarayı)

Sâsânî ihtişamından kalan dev kemer · 6. yüzyıl

Medâin, İslam'dan önce Sâsânî İmparatorluğu'nun başkenti Ktesifon'du. Bugün ayakta duran Tâk-ı Kistrâ, o sarayın taht salonunun kemeridir: harçla örölmüş, destekten yoksun, dünyanın en geniş açıklıklı tuğla tonozlarından biri. On dört asırdır ayakta durması başlı başına bir mühendislik hayretidir.

Bu kemer, Hz. Peygamber'in doğduğu gece, burçların çökmesiyle yıkılmıştır. Sa'd bin Ebî Vakkâs kumandasındaki ordu 637'de burayı fethettiğinde, bir zamanlar krallara secde edilen bu salonda namaz kılınmıştır.

Basra — Sahâbenin ve Zühdün Şehri

Hasan-ı Basrî (k.s.)

tâbiîn neslinin büyüğü, Hz. Ali'nin en önemli öğrencisi · vefatı 110/728

Sahâbe neslinin hemen ardından gelen tâbiîn kuşağının en büyük simalarından. Basra'daki ilim ve vaaz meclisi, döneminin en büyük mektebiydi; fıkıh, hadis, kelâm ve zühd geleneği aynı halkadan beslendi. Sözleri kısa, tesiri derindi; asırlarca hikmet kitaplarına geçti.

Emevî valilerinin karşısında hakkı söylemekten çekinmemesi, ölçülü hüznü ve dünyanın geçiciliğine dair uyarıları onu bir zühd önderi yaptı. Yaygın kabul gören silsilelerde, Hz. Ali'den sonra ilk halka olarak onun adı geçer; yani Bağdat'ta ziyaret ettiğiniz o zincirin başında Hasan-ı Basrî vardır. Kabri Basra'dadır.

Enes bin Mâlik (r.a.)

Peygamber'in on yıllık hâdimi · vefatı ~93/711

Daha çocukken annesi onu Hz. Peygamber'in hizmetine verdi; on yıl boyunca ona hizmet etti ve bu süre içinde bir kez bile azarlanmadığını söyler. Peygamberimiz ona uzun ömür, bol rızık ve hayırlı evlât için dua etmişti; bu duanın bereketi hayatı boyunca açıkça görüldü.

En çok hadis rivayet eden sahâbîlerdendir; sünnetin bize ulaşmasında büyük payı vardır. Ömrünün sonunda Basra'ya yerleşti ve yüz yaşını aşmışken, bu şehirde vefat eden son sahâbîlerden biri olarak Hakk'a yürüdü. Türbesi Basra'dadır.

Talha bin Ubeydullah ve Zübeyr bin Auvâm (r.anhümâ)

cennetle müjdelenen iki sahâbî · şehâdetleri 36/656

İkisi de aşere-i mübeşşeredendir; yani daha hayattayken cennetle müjdelenen on sahâbî arasındadır. Talha, Uhud'da bedenini siper ederek Hz. Peygamber'i koruduğu için "Talha el-Hayr", yani hayırlı Talha diye anıldı. Zübeyr ise Peygamberimizin halasının oğlu ve onun "benim havârîm" diye andığı yiğididir; İslam için ilk kılıç çekenlerdendir.

İkisi de Basra yakınlarındaki Cemel Vak'ası'nda hayatını kaybetti ve türbeleri Basra'dadır.

III. İz Sürülen Şehirler ve Zatlar

Rabiatü'l-Adeviyye (r.anhâ)

ilâhî aşkın sembolü büyük hanım sûfî · vefatı 185/801

Basra'nın yetiştirdiği, tasavvuf tarihinin en tesirli hanımıdır. Onun adı, Allah sevgisini her şeyin önüne koyan bir teslimiyetle özdeşleşti: Allah'ı cennet ümidiyle ya da cehennem korkusuyla değil, sırf O sevmeye lâyık olduğu için sevmek. Zühdü, tevekkülü ve ihlâsıyla kendinden sonraki bütün gönül ehline bir ölçü bıraktı.

IV. Tasavvuf, Tarikat ve Dervişlik

Bu yolculuğun ruhunu anlamak için birkaç kavramı bilmek gerekir. Bu bölüm, sık duyulan ama az anlaşılan bu kelimeleri sadeleştirir.

Tasavvuf

Tasavvuf, İslam'ın "ihsan" boyutudur. Meşhur Cibrîl hadisinde ihsan, "Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmektir; sen O'nu görmesen de O seni görür" diye tarif edilir. Tasavvuf işte bu bilinci hayatın merkezine koyar.

Özü Allah'ın emirlerine ve Rasulü'nün sünnetlerine sıkı sıkı bağlanıp kalbi temizlemektir. Kibri, hasedi, öfkeyi ve dünya hırsını gönülden söküp yerine tevâzu, sabır, şükür ve muhabbet yerleştirmektir. Amacı, kişiyi güzel ahlâka ve Allah'ı tanımaya (marifetullah) ulaştırmaktır.

Ne değildir? Tasavvuf, dinin dışında ayrı bir yol değildir. Sahih tasavvuf, baştan sona Kur'an ve sünnetin çizdiği sınırlar içindedir; onlara aykırı hiçbir hâl makbul sayılmaz.

Tarikat

Tarikat, kelime olarak "yol" demektir. Terim olarak, bu yolun nasıl, kiminle ve hangi metodla gidileceğinin öğretildiği bir irfan mektebidir. Bu irfan mektebinin başında tecrübeli bir öğretmen (mürşid), bir eğitim metodolojisi (seyr-i suluk), bu eğitim metodolojisinin insanı ulaştırmayı hedeflediği nokta (Hz. Peygamber'in ahlakı ve marifetullah), alınacak diplomanın izni ve mührü (silâle ve icazet) olması gerekmektedir. Kâdiriyye, Rifâiyye, Halvetiyye, Nakşibendiyye gibi yollar, hep bu terbiyenin farklı mektepleridir.

Tarikatı ayakta tutan silâle, hocadan hocaya geçen bir usta-çırak ilişkisi ve icazet (onay) usulüdür. Bu manevi onay zinciri, hiç kopmadan ta Hz. Peygamber'e kadar uzanır. Böylece yolun sahte ellere düşmesi engellenir ve doğrudan orijinal kaynağa bağlı kalması sağlanır.

Derviş ve Mürşid

Mürşid, yolu daha önce yürümüş, talibe rehberlik eden kişidir. Mürid ya da derviş ise bu yola gönül vermiş taliptir. "Derviş" kelimesi, tevâzuyu, kanaati ve hizmeti çağrıştırır; gösteriştenden uzak, sade bir gönül insanını anlatır.

Dervişliğin ölçüsü kıyafet ya da unvan değil, hâldir: incinse de incitmemek, aldığından çok vermek, insanın kendini büyük görmemesidir.

Terimler Sözlüğü

Gavs:

Tasavvuf terminolojisinde manevî yardım ve irşad makamını ifade eden unvan. Abdülkâdir Geylânî, bağlıları arasında "Gavs-ı Âzam" diye anılır.

Kutub:

Tasavvuf terminolojisinde velâyet ve manevî rehberlik makamını ifade eden, "eksen" anlamındaki terim.

Velî / Evliyâ:

Allah'ın dostu. Çoğulu evliyâdır.

Ehl-i Beyt:

Hiz. Peygamber'in mübarek ailesi; Hiz. Ali, Hiz. Fâtıma, Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin ile nesilleri.

Seyyid / Şerîf:

Hiz. Peygamber'in soyundan gelen kişi demektir. Seyyid, Hiz. Hüseyin'in; Şerîf, Hiz. Hasan'ın soyundan gelen kişiye denir.

Makam / Kabir:

Kabir, zatın bizzat defnedildiği yer; makam ise ona nisbet edilen, hâtırasını yaşatan anma yeridir.

Türbe / Dergâh / Külliye:

Türbe kabrin üzerindeki yapı; dergâh terbiye ve sohbet mekânı; külliye ise cami, türbe ve eklerden oluşan bütün.

Silsile:

Mürşidden mürşide, usta-çırak ilişkisiyle ve icazet yoluyla Hiz. Peygamber'e uzanan manevî zincirdir.

Zühd:

Dünyaya karşı gönül tokluğu, azla yetinme.

Kısaltmalar:

Hiz. = Hazret-i | (k.s.) = kuddise sırruhû | (r.a.) = radıyallâhu anh

Kısa Zaman Çizelgesi

~M.Ö. 3000	Sümerler: ilk şehirler ve yazı Mezopotamya'da doğar.
638	Kûfe ve Basra şehirlerinin kuruluşu; Irak bir ilim merkezi olur.
40/66I	Hiz. Ali'nin Kûfe'de şehâdeti; Necef'in yükselişi.
6I/680	Kerbelâ Vak'ası; Hiz. Hüseyin'in şehâdeti.
150/767	İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin Bağdat'ta vefatı.
762	Halife Mansûr Bağdat'ı kurar; ilim çağı başlar.
9.-10. yy	Cüneyd ve çevresiyle Bağdat tasavvuf mektebinin altın çağı.
56I/II66	Abdülkâdir Geylânî'nin vefatı; Kâdiriyye dünyaya yayılır.
1258	Moğol istilası Bağdat'ı yıkar.
1534	Bağdat Osmanlı hâkimiyetine girer.
20. yy	Modern Irak devletinin kuruluşu.

Ehl-i Beyt Sevgisi Üzerine Bir Not

Ehl-i Beyt'e muhabbet, sanıldığı gibi belli bir zümreye ait değildir; o, doğrudan Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin aslî esaslarındandır. Biz Hiz. Ali'yi, Hiz. Fâtıma'yı, Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin'i ve onların temiz neslini severiz; çünkü onları sevmek, Hiz. Peygamber'i sevmenin bir parçasıdır.

Bu sevginin Ehl-i sünnetteki ölçüsü nettir: Ehl-i Beyt'i severken ashâb-ı kirâma dil uzatmayız, ikisine birden hürmet ederiz. Gittiğimiz her yerde ölçümüz Ehl-i sünnet, dilimiz hürmettir.

İleri Okuma

- Ferîdüddin Attâr — Tezkiretü'l-Evliyâ (Evliya Tezkireleri): bu yolculuktaki birçok sûfinin menkıbeleri.
- İmam Gazzâlî — İhyâu Ulûmi'd-Dîn: tasavvufun ve amelin klasığı.
- Ömer Sühreverdi — Avârifü'l-Maârif: tarikat âdâbının temel eseri.
- TDV İslâm Ansiklopedisi (islamansiklopedisi.org.tr): her bir zat için güvenilir, tahkikli maddeler.
- Sefîne-i Evliyâ
- Fethu'r Rabbani
- Fihi ma fih
- Kuşeyrî Risâlesi
- Makalat — Hacı Bektaş-ı Velî

Kaynak ve Hazırlık Notu

Bu kitapçıktaki bilgiler; Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDV DİA) başta olmak üzere, klasik menâkıb ve tabakât literatürü ile güvenilir tarih kaynaklarına dayanılarak hazırlanmıştır. Tarihler, yaygın kabul gören hicrî/milâdî karşılıklarıyla verilmiştir.

Bazı ziyaretgâhların kabir, makam veya nispet bilgileri farklı kaynaklarda değişebilmektedir. Bu tür rivayetler, kesin tarihî bilgiyle karıştırılmadan ve nispet derecesi belirtilerek aktarılmalıdır.